

HVERDAG OG MENNESKE- LIV I VEST, LANGT FRA DANMARK MEN HVOR ER DET BEDST?

**- Danske rejsendes
forestillinger om
hverdagslivet i USA
i 1950erne**

Af Iben Vyff

**Danskeres rejseaktiviteter til
1950ernes USA var en vigtig brik i
den kolde krigs kamp om sjælene.
Imidlertid er de danske rejseskil-
dringer ofte skrevet i en tone af
både kritik og begejstring og
spørgsmålet er, hvordan denne
ambivalens skal forstås?**

“Endelig staar jeg igen i New York, og du har ikke forandret dig meget. Du er lige støjende, snavset og taaget, og jeg forstaar, at du virker alt andet end tillidsvækkende paa en stakkels Emigrant, der for første Gang ser dig. Dine Kajer, Havneanlæg og Pakhuse er snavsede og grimme, og din verdenskendte “Skyline”, som man ser fra Skibsdækket over Pakhustagene, og som for Emigranten synes som det forjættede Land, narrer ikke mig. Jeg kender dig for godt. For mellem de høje Skyskrabere leves der et forjaget og hektisk Liv, der ikke giver de Mennesker, som fylder Kontorer og Butikker, megen Tid til at leve som Mennesker. De har ikke det frimodige og glade Væsen som mange af dem, man ser i andre store Byer. Der er noget træt og haardt over dem...”¹

Denne beskrivelse af New York kunne danskere læse i rejseskildringen *I Pionerernes Hjulspor* fra 1951. Manden bag skildringen af New York, Harry Petersen, var formand for Langfarenes Klub og en af de danskere, der i 1950erne besøgte USA, og som formidlede sine oplevelser i en rejseskildring. I Harry Petersens beskrivelse af New York udtrykte han en bekymret interesse for newyorkerne, en interesse, der dog mest af alt tog form som en kritik af, hvordan det moderne liv påvirkede newyorkernes hverdagsliv og deres livskvalitet. Med tanke på, at USA var den ene part i den kolde krig, en konflikt, der netop i 1950erne var på frysepunktet, og med tanke på den danske politiske, militære og økonomiske stillingtagen i koldkrigskonflikten, kan Harry Petersens kritiske tone overraske. Spørgsmålet er dog, hvor usædvanlig Harry Petersen var i sine kritiske betragtninger over newyorkernes dagligdag? Og hvad handlede hans kritik i det hele taget om? I denne artikel vil jeg diskutere, hvordan de danskere, der i 1950erne rejste til USA, reflekterede over amerikansk hverdagsliv, og hvilke forestillinger de gjorde sig om amerikanernes hverdag og livsstil. Yderligere vil jeg vise, hvordan disse refleksioner og forestillinger blev sat i

relation til USA som et bud på et moderne liv og diskutere, hvordan disse forestillinger og refleksioner skal forstås, den historiske kontekst taget i betragtning?²

Et travlt liv?

Harry Petersens skildring af det travle liv i New York tydeliggør en af de problemstillinger, der optog en stor del af de danske rejsende i perioden, og som omhandlede spørgsmålet om amerikanernes tempofyldte liv. De rejsende kredsede om problematikken og havde hver især deres bud på, om tempoet eksempelvis skulle ses som et fænomen, der hørte enten New York, de amerikanske storbyer, livet i nordstaterne eller det amerikanske liv til mere generelt. I forlængelse af dette spørgsmål reflekterede de rejsende ligeledes over, hvilken betydning det travle liv havde for amerikanernes hverdag. I Harry Petersens optik var det høje tempo et New York-fænomen og derfor centralt i hans kritik af byen. Det var det travle liv med manglende tid, der gjorde newyorkerne modløse og triste i hans tolkning, og det travle liv, der kun levnedede beskeden plads til et ordentligt liv, til at newyorkerne kunne leve som mennesker. Det var således slet og ret det travle liv, der begrænsede newyorkerne i deres lykke. Harry Petersen præciserede dog, at det var byen og byens tempo, der gjorde menneskene i den travle, og derfor byen, der bar ansvaret for indbyggernes manglende tid og lykke. Harry Petersen fremstillede på ingen måde livet i New York som efterstræbelsesværdigt. Det er dog værd at bemærke, at han fremhævede New York som exceptionel, som en undtagelse fra det USA, han godt kunne lide, og som han i øvrigt beskrev i bogen. Travlheden gjordes ikke til et generelt amerikansk karaktertræk, ikke engang til et storbyfænomen. Frem for at være symbolet på USA blev New York snarere indbegrebet af det moderne liv eller af en moderne fremtidsvision, han ikke brød sig om.³

Opfattelsen af New York som noget særligt deltes af flere af de rejsende danskere, f.eks. Harald Engberg, der var kulturkritiker ved *Po-*

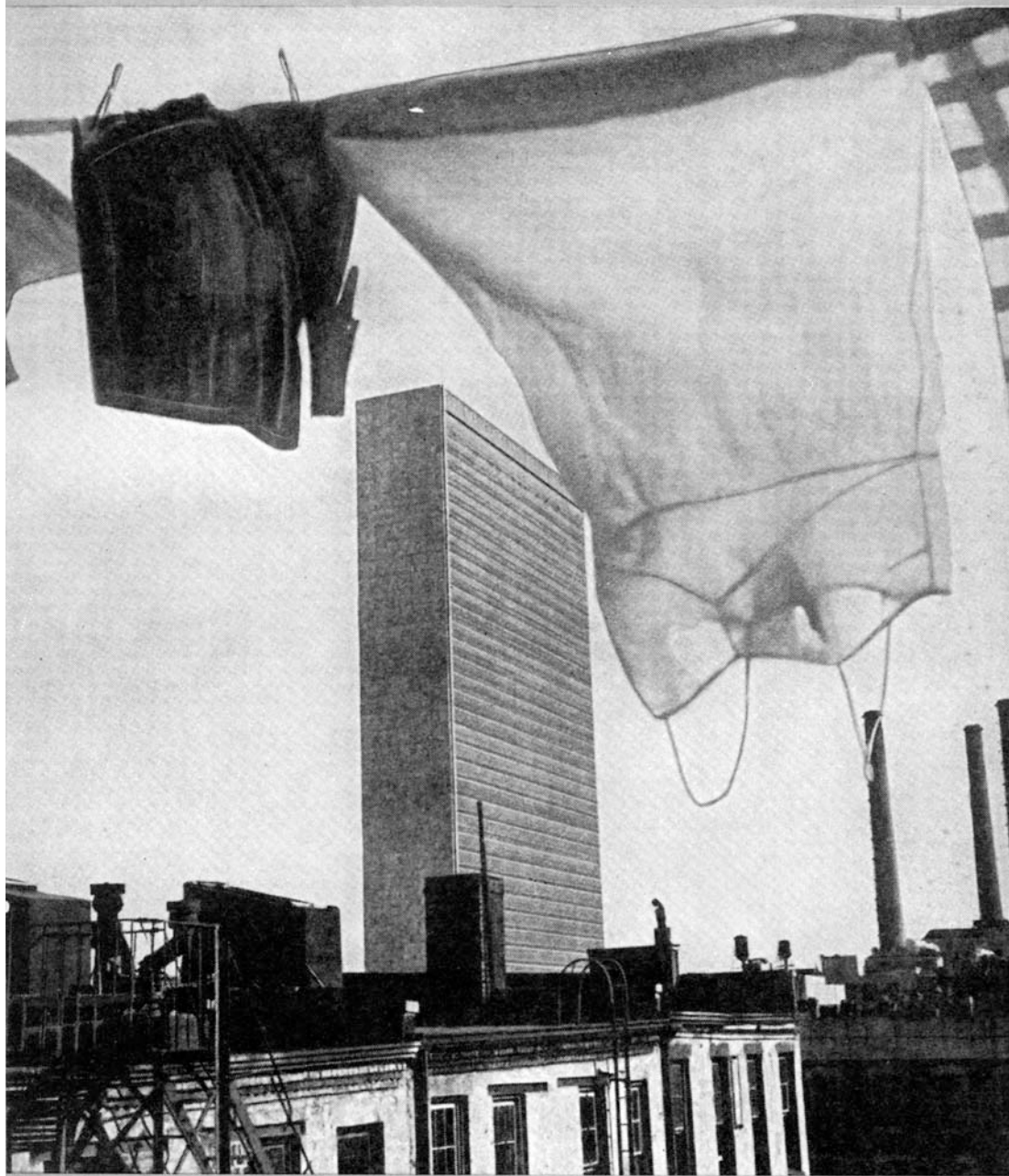
litiken. I hans rejseskildring *Scenen er U.S.A.* tematiserede han ligeledes spørgsmålet om tempoet i New York og problematiserede fænomenet. I hans udlægning skulle livet i New York ikke betegnes som travlt. I stedet for hektisk travlhed mente han, at byen kunne karakteriseres ved en konstant bevægelighed, der aldrig hørte op. Den konstante bevægelighed kunne let forveksles med travlhed, forklarede han, men fænomenet og de problemer, det implicerede, handlede om noget ganske andet. Fænomenet kunne fornemmes overalt i byen og var et resultat af, at alt og alle hele tiden var i bevægelse, når "...elevatorene durer, undergrundsbanen drøner, gearene skrigger, maskinerne dunker, tikker, hamrer, banker..."⁴ I mere end en forstand var New York byen, der aldrig sov, for det var ikke bare maskinerne, der var i konstant bevægelse. Det samme gjaldt for newyorkerne, som aldrig stoppede op, aldrig faldt i staver eller gik imod strømmen, aldrig slappede af men altid var på vej et sted hen. I denne verden af rastløshed og evindeligt bevægelighed var menneskene blevet mekaniserede og åndløse, hvilket f.eks. fremgår af følgende beskrivelse af newyorkeren Harris i hans frokostpause:

"Svingdøren drejer ham ind. Der er millioner som han, i titusinder af spisesteder som dette. Der er fyldt, for her er billigt. (...) men der opstår aldrig trængsel, for alle Harriserne er rutinerede arbejdere i spiseindustrien. Han får sit kon-

Forsiden fra en af 1950ernes danske rejseskildringer fra USA, Edward Clausens Hverdagens Amerika, 1952. Edward Clausens hensigt med bogen var at nedbryde de fasttømrede standardforestillinger om USA, bl.a. ved at fremvise samfundets mange facetter. Eksempelvis beskrev han, hvordan man i nogle sammenhænge kunne finde hyldester til letpåkledte kvinder og i andre sammenhænge kunne finde en omgangstone så snerpet, at husmødrene anbragte deres permissioner inden i et pudevår på tørresnoren.

Edward Clausen

HVERDAGENS AMERIKA

Hasselbalch

trolkort, griber sin bakke, lader den glide langs diskens stålhylde. Der er ti slags middag langs hans rute, fem slags grønsager, tre slags kartofler, tyve slags dessert, femten slags juicer at vælge imellem. Men Harris tøver aldrig, han standser ikke, vælger og vrager ikke, spørger ikke. Han ved bestemt, hvad han vil have. Ordrene falder roligt og lavt. Kødet daler ned på hans tallerken, videre, hold dig i gang, her kommer grønsagerne, kartoflerne, klip i kortet, næste station, klip, kaffen, den lillebitte flødeflaske, sukkerposen, papirservietten, aftalt, færdigt, fikst, emballeret, stemplet. Men han kan spise det, som han vil. (...) Svingdøren drejer ham videre ud. Hold dig i gang, Harris. Hvor åndløst, hvor mekaniseret.”⁵

New York og dens indbyggere blev således i Harald Engbergs fremstilling synonymet med uafbrudte bevægelser. De uafbrudte bevægelser definerede newyorkernes hverdagsliv, og ikke engang i deres frokostpause var der plads til tøven eller ophold. Bevægelserne skulle sikre den optimale effektivitet, men medførte en følelse af ensformig og rastløs forudsigelighed samt en ensretning, mekanisering og automatisering af mennesker. Menneskene i New York var blevet til ensartede, ydrestyrede masse-mennesker, hvilket Harald Engberg yderligere fik antydning af skriveteknisk ved altid at fremstille newyorkerne som typer frem for som individer med individuel personlighed. Hvor amerikanerne generelt bogen igennem kaldes ved både for- og efternavne, beskrives newyorkerne kun med fornavne, som Bill, Joe eller Harris og oven i købet som Harriser, når der er flere af dem, som i teksten ovenfor. Hvad de hed var ikke vigtigt, de var alligevel ens, syntes at være Engbergs pointe.⁶

Det land, der ellers tog sig ud som en verden af muligheder, fremstilledes således af Engberg som et land med begrænsninger, og selv den individuelle frihed var reduceret til valg mellem på forhold definerede rammer, mellem et antal af desserter eller måder at spise på. På denne måde fik Harald Engberg tydeliggjort, at også det frie valg var underlagt den ustandselige bevægelighed. Harald Eng-

bergs kritik af de endeløse bevægelser fremstår på mange måder som en kritik af moderniseringen og et fremtidigt samfund, hvilket en skrivestil i stil med science fiction, med mekaniserede mennesker i en verden af trolkort, yderligere fremhæver.

Hvor Harry Petersen skrev om travlhed, skrev Harald Engberg altså om rastløs bevægelighed, men konsekvenserne af begge dele var, at fænomenerne begrænsede individernes frihed. Hos dem begge var de kritiske beskrivelser specifikt relateret til New York, og hvad langt mere interessant er, at hos dem begge var New York også forbundet med en følelse af ambivalens. For Harry Petersens vedkommende handlede ambivalensen om, at New York var en del af det USA, som han holdt af, og for Harald Engberg handlede det om, at han faktisk, sideløbende med sin kritiske afstandstagen til mekanisering og rastløshed, fascineredes af byen, som med dens skyskrabere var indbegrebet af dynamik og vitalitet, af magt, konkurrence og triumf.⁷

En smal og finlitterær kritik?

At de kritiske røster, som ovenstående er eksempler på, er at finde i samtidens rejsebøger, der kun udkom i mindre oplag, er ganske i tråd med de resultater, der hidtil har stået for troende blandt de danske forskere, der har beskæftiget sig med amerikanisering og anti-amerikanisme. Kritiske røster er primært blevet fremstillet som et kulturelt fænomen, der fandtes blandt en meget begrænset gruppe af intellektuelle og kommunister.⁸ Imidlertid rettede hverken Harry Petersens eller Harald Engbergs kritik sig mod kulturlivet i snæver forstand, hvilket dog ikke er ensbetydende med, at der ikke også fandtes en udbredt bekymring for eller kritik af kulturlivet i de danske rejseskildringer helt generelt, for det gjorde der. Det vigtige i denne forbindelse er, at kritikken i rejseskildringerne ikke blot skal reduceres til at handle om kritik af kulturen. Både Harry Petersens og Harald Engbergs kritik skal ses som et udtryk for deres interesse for hverdagslivet og newyorkernes livsstil. Harry

Petersen og Harald Engberg er ikke enkeltstående eksempler, hverken i forhold til deres synspunkter eller i måden de udtrykte deres kritiske interesse. Samme kritiske interesse for og fremstillinger af hvad byens tempo betød for newyorkernes hverdag og deres livsstil, kan genfindes i en stor del af de andre samtidige rejseskildringer, og ikke kun blandt de snævre bogudgivelser, som de hidtil nævnte rejseskildringer må siges at være en del af. I et af samtidens største danske ugeblade *Illustreret Familiejournal* kunne man i slutningen af året 1954 læse en beskrivelse af New York, forfattet af Hakon Mielche, der var tilknyttet bladet som en af dets faste rejseskribenter. Under overskriften “Amerikas triste julemænd er ensomme i trængslen” skrev han:

“Julemanden står midt i det hele og stamper fødderne mod asfalten. Strømmen passerer ham, som en fold snor sig uden om en pæl. Ingen ænser ham, ingen bliver stående og falder i staver, for “time is money” og man har ikke raad til et smil. Julemanden er et for tidligt født barn, som man først får øje på, når kontordøren lukkes bag en juleaftensdag. Og kigger man bag hans hvide vatskæg opdager man at det skjuler de samme neurotiske ansigtstræk, som efterhaanden er blevet en slags uniform for Manhattans travle millioner. Træk, der er spændt til bristepunktet. Jag, jag, jag...”⁹

I Hakon Mielches skildring genfindes flere af de elementer, som henholdsvis Harry Petersen og Harald Engberg fokuserede på. Hakon Mielche beskrev både det travle liv, det høje tempo og de manglende ophold, som prægede newyorkernes liv, men i hans fremstilling indgik et nyt fænomen, idet økonomien tildeltes en central rolle i newyorkernes livsstil. Tid og penge var de to definerende faktorer, og med dem forklarede det travle liv, hvor ingen stoppede op, og ingen smilede, ikke engang til julemanden. Julemanden repræsenterede i denne sammenhæng traditionerne, den medmenneskelige omsorg og det nære liv, alt det der burde være helligt, men som ikke var det længere, for når ikke engang en julemand

kunne få folk til at stoppe op i både konkret og overført betydning, fik Hakon Mielche effektivt understreget, at der var gået dyrebare værdier tabt i storbyens liv. At newyorkerne betalte en høj pris for at leve i den travle by, var yderligere et synspunkt, Hakon Mielche delte med Harry Petersen og Harald Engberg. I Mielches fremstilling var det dog ikke alene individernes frihed men tydeligvis også deres lykke, der begrænsedes af tempoet, et synspunkt han delte med Harry Petersen. En ting var, at newyorkerne ikke smilede, men den travle livsstil kunne ligefrem aflæses i deres neurotiske ansigtstræk, som, præciserede Mielche, var et fællestrek eller en slags uniform, hvilket kunne tyde på, at han tilsluttede sig opfattelsen af newyorkerne som ensrettede masse mennesker. I modsætning til Harry Petersen og Harald Engberg havde Hakon Mielche ikke ambivalente følelser forbundet med New York, tværtimod får man en mistanke om, at han i sin artikelserie om byen brugte julen som påskud for en massiv kritik af New York og dens indbyggeres livsstil. Det skal dog tilføjes, at det af Mielches artikler ikke er muligt at aflæse, om han så New York som særegen, som indbegrebet af amerikansk livsstil eller som noget helt tredje, hvorfor det er svært at gennemskue omfanget af hans kritik.

En samtidig beskrivelse, der på mange måder er helt i tråd med Hakon Mielches skildring af New Yorkerlivet, findes også i avisen *Politiken* fra december 1950. I en rejsekronik beskrev forfatteren Antoine Moller livet blandt en særlig del af byens mandlige befolkning:

“Ugifte mænd, der tavse tæller deres dollars, sluger dampkogte retter paa triste automatkafeer eller staar ret op og ned i sultne klynger ved skranken, medens de gumler paa en varm pølse eller en lille hakkebøf paa et tørt rundstykke, der er oversmurt med sennep eller tomatketchup, som er gratis. Det er ofte for at spare tid; men næsten altid fordi disse ensomme mænd ikke har noget hjemmeliv i de triste værelser, hvor de bor; hvileløse, aarvaagne, mistænksomme, tavse og uden venner, for det

koster penge hver gang man aabner munden i New York.”¹⁰

Ganske som i de øvrige eksempler synes mange af de samme synspunkter at gå igen i Antoine Mollers anskuelse af livet i New York, om end han begrænsede sig til kun at udtale sig om den del af storbyens befolkning, som de ugifte mænd udgjorde. Også af Antoine Moller tildeltes økonomien en central rolle i måden, newyorkerne levede på. Med økonomi forklarede, hvorfor byens ungarle spiste på de triste cafeterier, og hvorfor de levede et rastløst, trist og ensomt liv. Med økonomien i højsædet synliggjorde Antoine Moller således en livsstil, hvor de rationelle valg prioriteredes, alt i mens de følelsesmæssige og medmenneskelige relationer ikke tillagdes værdi. At newyorkerne betalte en høj pris for at leve i den travle by, var derfor et synspunkt, som også Moller tilsluttede sig.

Det er således både blandt de mindre udgivelser og i medier med store oplagstal, at der findes eksempler på kritiske overvejelser over newyorkernes livsstil, men spørgsmålet er imidlertid, om disse kritiske betragtninger alene hørte New York til?

Det travle liv som et alment fænomen?

Det var ikke kun i relation til New York, at diskussioner om amerikanernes tempo fandtes i de danske rejseskildringer, selv om denne by og ikke mindst byens puls af de fleste rejsende blev set som noget særligt. Karl Eskelund, der var en professionel rejsebogsforfatter med en snes rejsebøger som sit livsværk, beskrev med sarkastisk stil den amerikanske travlhed og den effektivitet, der fulgte i kølvandet på det høje tempo. I hans udlægning spildte folk heller ikke tiden i Los Angeles:

“Der var for resten en skøge, som gav mig en næsten symbolsk illustration til visse faser af livet i Los Angeles og andre amerikanske storbyer. Når hun fik en kunde med hjem, trak hun et vækkeur op og stillede det til at ringe fem mi-

Fotografi fra bogen Amerika i billeder, 1952, der viser New York set fra oven. Bogen havde til formål at give danskerne et indtryk af USA, primært på baggrund af et billedmateriale der var stillet til rådighed af De forenede Staters Informationstjeneste.

nutter efter – tid er jo som bekendt penge i U.S.A.”¹¹

Pointen var klar om end lidt provokerende, men denne stil var typisk for Karl Eskelund, der ofte i sine rejsebøger fik belyst nogle af samfundets skyggesider. Selv om hans beskrivelse af livet i Los Angeles kunne tyde på, at et højt tempo hørte de amerikanske storbyer til, blev tempoet ikke generelt gjort til et specifikt storbyfænomen i hans rejseskildring fra USA *Dollargrin og alvor*. Bogen igennem var travlhed, foretagsomhed og rastløshed centrale elementer i Karl Eskelunds beskrivelser af amerikanernes livsstil i almindelighed. Han skildrede, hvordan amerikanerne f.eks. aldrig slappede af, men altid skulle foretage sig et eller andet, om det så var at køre ture i bilen, gå i biografen eller spille kort, og han fremhævede, hvordan værdier som ro og eftertænkthed var ukendte i deres livsstil. Det interessante er, at det travle liv og den evige foretagsomhed af Eskelund ikke kun fremhævedes i forbindelse med amerikanernes offentlige liv, som det hidtil har været tilfælde i de andre eksempler. I bogen fremhævede Karl Eskelund også amerikanernes travle og hektiske liv indenfor deres private og hjemlige sfære, f.eks. i måden amerikanerne var sammen privat, eller i måden hvorpå de dyrkede deres fritidsbeskæftigelser.¹² Karl Eskelunds holdning til det travle liv var ikke til at tage fejl af. Det fremstilledes på ingen måde som efterstræbelsesværdigt, tvært imod gik vigtige kvaliteter tabt ved det travle liv. Ingen af de danske rejsende, heller ikke Karl Eskelund, debatterede tempoet i amerikanernes hverdag i forbindelse med deres arbejdsliv. Både ensretningen af menneskene og det travle eller hektiske liv blev beskrevet i situationer, hvor amerikanerne bevægede sig til og fra arbejde, når de havde pauser fra arbejdet eller holdt fri. Det var således alt andet end arbejdslivet, der vakte de rejsendes bekymring, hvilket må siges at være bemærkelsesværdigt.

Selv om Karl Eskelund både valgte det offentlige og det mere private liv som rammen om sine beskrivelse af det travle liv, rummer

hans beskrivelse de samme elementer som både Petersens, Engbergs, Mielches og Mollers fremstillinger af henholdsvis de forjagede eller fortravlede mennesker samt den evige bevægelse og foretagsomheden. I Karl Eskelunds skildring var det dog fænomener, som ikke kun begrænsede sig til newyorkerne. Det travle liv, foretagsomheden og rastløsheden var udbredte amerikanske karaktertræk, som var udtryk for det moderne liv, amerikanerne levede.

I både Hakon Mielches og Antoine Mollers redegørelser for det travle og triste liv i New York indgik tid og penge som forklarende elementer, og hos Hakon Mielche fandtes tilmed det velkendte udsagn om, at tid er penge. Samme udsagn brugtes af Karl Eskelund i ovenstående citat som en forklaring på den travlhed, han fandt i de amerikanske storbyer. Denne talemåde, der metaforisk udtrykker en leveregel, som tilskrives en amerikansk mentalitet og livsstil, fandtes imidlertid blandt flere af de rejsende danskere i samtiden, heriblandt også politikeren og forfatteren Arne Sørensen, der, som led i sit erhverv som forstander for et rejsende seminar, rejste i både USA og Europa i perioden.¹³ Tid og penge tematiseredes af ham i bogen *Fra Hollywood til Akropolis*, hvori han, i lighed med Karl Eskelund, så travlheden som et mere generelt amerikansk fænomen:

“I Amerika spiller de i underkoppen, når de serverer. Under seksten måneders rejse fra Atlanten til Stillehavet er dette en af de pålideligste erfaringer, jeg har gjort. Det er ligemeget, om det er små primitive mælkerier eller fine, dyre restauranter. Tjeneren eller opvartningsdamen hælder rask til. Sjask. Underkoppen flyder med kaffe, og man må altid ofre sin papirserviet på at tørre den af. I denne ubetydelige, men også uforgælelige erfaring røbes to af Amerikas mest afgørende egenskaber: Rigdom og hastværk.”¹⁴

Tid og penge eller rigdom og hastværk, begreberne tematiseredes i temmelig forskellige kontekster af de rejsende, men moralen var

den samme. At spille i underkoppen var tydeligvis et irritationsmoment for Arne Sørensen, der fortolkede det både som hastværk og som et arrogant forhold til de dyrebare dråber. Men spildet i underkoppen forklaredes af ham yderligere som resultat af de forandringer, som modernisering og rationalisering af det amerikanske samfund havde bragt med sig. Det eneste sted hvor Arne Sørensen undervejs på sin tur rundt i USA oplevede at få serveret kaffe på det, han kaldte en omsorgsfuld måde, underforstået, hvor al kaffen forblev i koppen, var i en lille by i Pennsylvania. I denne lille by, forklarede han, havde beboere med europæiske aner både holdt fast i de europæiske dyder og modstået moderniteten, hvilket i dette tilfælde kom ud på et. Resultater var, at denne by havde formået at bevare værdier som ro og omsorg, hvilket var værdier, som USA og amerikansk mentalitet var foruden. Ro og omsorg blev således af Arne Sørensen forbundet med europæisk mentalitet og traditioner, hvorimod USA repræsenterede en moderne, hektisk verden, hvor mennesker ikke nærede omsorg for hinanden.¹⁵

For de rejsende rummede kritikken af det fortravlede amerikanske samfund en kritik af en moderne verden, og mere eller mindre eksplicit formulerede de en længsel eller glæde over de dele af samfundet – eller verden – som havde bibeholdt de mere traditionelle dyder. For Harald Engberg handlede kritikken godt nok mere om den modernisering, han så i New York, som udtryk for modernitetens ekstremer, men selv om de forskellige rejsende tematiserede tempoet eller manglen på samme i amerikanernes liv med udgangspunkt i vidt forskellige kontekster, er en ting tydelig. På trods af, at Engberg pointerede, at det ikke handlede om tempo men om rastløs bevægelighed, og de andre netop fremhævede det høje tempo, var de enslydende i deres morale: Dette modernitetstræk var ikke efterstræbelseværdigt. Menneskene mistede deres individualitet og deres livsglæde, de blev ensomme, og de mistede deres evne til at vise omsorg for andre mennesker.

Hvem var de amerikarejsende?

På trods af de nævnte forskelle i de rejsendes forklaringer af problemets kerne og omfang fremstår deres skildringer af tempoet i amerikanernes hverdag generelt påfaldende kritiske, den kolde krig og Danmarks tilknytning til den vestlige alliance taget i betragtning. Det er oplagt, at kritikken handlede om tempo, men det interessante spørgsmål er, hvorfor de rejsende viste dette tempo en så stor interesse, og hvad denne kritiske interesse var et udtryk for? I et forsøg på at komme disse spørgsmål et svar nærmere, er det oplagt at kigge på gruppen af rejsende. Kan kritikken af tempoet i USA f.eks. afvises som kommunistisk propaganda?

De rejsende, hvis skriverier jeg har diskuteret i det ovenstående, er blot enkelte eksempler på den gruppe af danskere, som rejste til USA i 1950'erne, og som formidlede deres oplevelser i rejseskildringer af forskellige afarter.¹⁶ Imidlertid er både de nævnte rejsende og deres skriverier i vidt omfang repræsentative for en langt større gruppe af rejseskribenter og deres rejseskildringer.¹⁷ Det har ikke været muligt at skabe et overblik over hver enkelt rejsendes politiske tilhørssted, men det er oplagt, at 1950'ernes USA ikke har været det fortrukne rejsemål for mennesker med udtalte kommunistiske sympatier. Desuden var muligheden for, at de danske kommunister overhovedet kunne få indrejsevisum, mere end begrænsede, hvilket også gjaldt for personer med kommunistiske sympatier eller tidligere kommunister.¹⁸ Indholdet af rejseskildringerne kan altså ikke over en kam tilskrives de rejsendes politiske tilhørsforhold eller sympatier. Et blik på skribenternes motiver for at rejse eller karakteren af deres rejser viser, at heller ikke her findes alene forklaringer på indholdet.

I efterkrigsårene og op gennem 1950'erne fik grupper af danskere finansieret deres rejser til og ophold i USA, blandt andet via Fullbright-Fonden, Dansk Amerikansk Selskab og Marshall Planens Technical Assistance Program. Disse ophold havde typisk form af studieture, ture i fagforeningsregi osv. og munde-

de ud i rapporter, udsendt af udenrigsministeriet. Disse rapporter har jeg dog ikke medtaget, da de typisk har karakter af afrapportering fra landbrug, industri, detailhandel osv. En del af disse rejsende dukker alligevel op blandt gruppen af de rejsende, jeg beskæftiger mig med. En del af dem skrev nemlig også beretninger hver især, der i højere grad afspejler deres individuelle oplevelser, og som blev trykt i andre medier, og disse rejseskildringer har jeg medtaget. Fælles for langt de fleste af den samlede gruppe af danske rejsende i perioden gælder det dog, at selv om deres rejser ikke har været finansierede, og de ikke har været officielt inviteret, så har de haft en form for kontakt til de mere officielle instanser i det amerikanske samfund.

Hvis den samlede gruppe af rejsende ses under et, kan der udpeges tre typer eller grupper af rejsende. Den ene gruppe var de professionelle skribenter: journalister og forfattere. De var vant til at skrive, og deres skrivelser var alene målet for turen. Den anden gruppe af de rejsende var i USA i kraft af deres hverv, ofte inviteret af en af de ovenstående organisationer for at indhente og udveksle viden. Deres skrivelser var naturligvis en central del af at videreformidle viden og indtryk, men ikke målet i sig selv. Den sidste gruppe var mennesker med mere personlige motiver for rejsen, f.eks. besøg blandt venner og slægtninge, og deres skrivelser var ej heller målet i sig selv. Blandt de rejsende, hvis skrivelser jeg har henvist til i denne artikel, er den første og sidste af grupperne repræsenteret. Alt i alt fandtes de kritiske toner overfor en amerikansk livsstil altså blandt en større gruppe af rejseskribenterne, som ikke udelukkende kan defineres hverken som intellektuelle endelige venstreorienterede, og som i kraft af avisernes og ugebladenes oplagstal fik formidlet deres budskab til et stort publikum.¹⁹

Hvorfor denne kritik?

Som nævnt er de omtalte rejseskildringer i vidt omfang repræsentative for den samlede gruppe af danske rejseskildringer fra 1950er-

ne, der blev udgivet som selvstændige rejsebøger og blev trykt i de største af landets aviser og ugeblade. Ikke alene er de omtalte rejseskribenter repræsentative i kraft af deres kritiske bekymring for tempoet i USA, også i hele den interesse de udviste for amerikanernes hverdagsliv og deres livsstil, stilles der skarpt på en udpræget interesse blandt de rejsende. Interessen for det levede liv er på mange måder et forventet karakteristika for genre, som generelt i udstrakt grad kommer tæt på hverdagslivet. Typisk udviser rejseskribenterne stor interesse for fremmede landes kultur og skikke og for befolkninger og disses hverdagsliv, og sådan forholdte det sig også med de amerikarejsende i 1950erne. Den kritiske interesse for hverdagslivet blandt amerikanernes synes hverken at være nedtonet eller at have været mindre som en konsekvens af den kolde krig, tvært imod er der meget, der peger i retning af en øget interesse for hverdagsliv og livsstil blandt amerikanerne netop i kraft af koldkrigs konflikten.

Den kolde krig er typisk blevet tolket som en magtpolitisk konflikt. Denne tilgang til konflikten synliggøres ved, at koldkrigsforskningen primært har beskæftiget sig med high policy, hvilket betyder et fokus på eksempelvis terrorbalance, oprustning eller de enkelte landes udenrigspolitik og sikkerhedspolitik set i forhold til den overordnede konflikt. Inden for denne mere traditionelle tilgang til den kolde krig er det blevet fremført, at krigstruslen hele tiden var nærværende og umulig at ignorere. Det er ingen grund til at betvivle, at dette faktisk var holdningen i de eksisterende magteliter. Men det betyder, at forholdet til USA – og Sovjetunionen – primært er blevet tænkt ind i en politisk sammenhæng, hvor det

Bagsideillustration fra rejseskildringen I pionerernes Hjulspor, som anskuelligør Irma Testrup Petersen og Harry Petersens tur gennem USA i en Nimbus med sidevogn.

er kommet til at handle om de to store alternativer, om frihed over for undertrykkelse, demokrati over for diktatur, rigtig overfor forkert og godt over for ondt. Dette fokus på den utvetydige grænse mellem politiske alliancepartnere og modstandere har betydet en insisteren på et enten-eller, et for eller imod. Den har ikke efterladt meget plads til ambivalenser og nuancer i tolkninger af supermagterne, og har heller ikke haft blik for, at konflikten ikke kun udspillede sig militært, økonomisk og politisk, men også ideologisk og kulturelt.

Nyere forskning har dog stillet skarpt på, at den kolde krig også var en konflikt mellem to konkurrerende samfundssystemer, mellem to moderniteter eller mellem en østlig og en vestlig moderniseringsmodel.²⁰ De danskere, der i 1950'erne rejste til USA, rejste altså ikke alene til den ene af de to supermagter og magtcentre i koldkrigs konflikten. De rejste til et bud på en fremtidsvision, til en virkeliggjort utopi – eller dystopi, hvilket netop lader sig aflæse i rejseskildringerne. Det var USA som samfundssystem og som bud på en moderne fremtid, der optog de rejsende, hvilket forklarer den bekymrede interesse for amerikanernes hverdagsliv og mere specifikt rejseskribenternes interesse for forbindelsen mellem de forskellige modernitetstræk og amerikanernes livsstil og lykke. Rejseskildringerne kan derfor give et indblik i danskeres refleksioner over det moderne liv og en mulige fremtidig samfundsmodel i en tid med kold krig, og de kan synliggøre, at den kolde krig ikke alene blev forhandlet i en kontekst defineret af tanker om f.eks. oprustning og atomtrussel, men også blev forhandlet i forhold til hverdagslivets problemstillinger og tanker om det gode liv.

USA som et bud på en moderne samfundsmodel forklarer således de rejsendes interesse for hverdagslivet i en moderne verden og for samfundsforskningens indvirkning på hverdagslivet, og det er i denne sammenhæng, deres kritiske bekymringer skal forstås. De rejsende var kritiske overfor det, de så, netop fordi de så en mulig fremtid for sig. Det er på denne

måde oplagt, at den bekymring og skepsis, som rejseskribenterne tilkendegav i relation til det, de så og oplevede, har fået yderligere substans af, at de rejsendes indirekte reflekterede over, hvordan livet kunne forme sig i fremtiden i en dansk kontekst. Med USA som en fremtidsvision blev menneskelivet i fremtidsland således også til fremtidsprofetier for de rejsendes egen fremtid i eget land.

Som det fremgår af de tidligere omtalte rejseskildringer, udviste de rejsende især stor interesse for amerikanernes hverdagsliv. I den forbindelse var det især tempoet, der gav anledning til betænkelighed, fordi netop tempoet blev opfattet som begrænsende for amerikanernes lykke. Som jeg har vist eksempler på, opfattede de rejsende tempoet som årsagen til et monotont, ensartet, travlt liv med mekaniserede, åndløse, trætte, triste og ensomme mennesker alt afhængig af, hvilken rejseskribent, der omtalte fænomenet. De rejsendes forskellige kritiske iagttagelser blev relateret til essensen af det moderne liv, i særdeleshed i forbindelse med storbylivet, og moralen var klar: tempoet var ikke godt for menneskene. Kritikken rettedes dog ikke mod navngivne politikere eller et bestemt politisk system, men fremstod mere diffust og uklart rettet mod det, der havde foranlediget tempoet, mod en moderne udvikling, der havde afstedkommet disse problemer. Det blev således det amerikanske samfund og den moderne udvikling i en og samme skikkelse, der hos de rejsende bar ansvaret for de livs- og samfundsvilkår, der begrænsede amerikanerne i deres gode liv. De rejsende kritik af tempoet er et godt eksempel på, at de kritiske blik og bekymrede røster var et gennemgående træk i rejseskildringerne fra USA, hvis de gøres til genstand for en overordnet betragtning. En total afvisning er på den anden side heller ikke det, der kendetegner danskernes rejseskildringer. Bortset fra de meget få rejsende, der udtrykte entydige begejstring eller rendyrket afvisning, og som absolut er marginaler i det samlede billede, var ambivalensen substantiel hos de rejsende.

Ambivalens og begejstring

Betænkelighed og ambivalens karakteriserer primært de følelser, de rejsende udtrykte i mødet med USA, men der fandtes side om side med disse følelser også udtryk for anerkendelser og fordomsfri nysgerrighed. I de enkelte skildringer udtryktes både bekymringer, der var afstedkommet af mødet med et eksempel på et moderne samfund, og en mere rendyrket begejstring over alle de muligheder, fremtiden bragte med sig. Ambivalensen blev central fordi USA som fremtidsvision var både fremmedgørende og fascinerende. En central bekymring fandtes således i relation til en livsstil præget af tempo, som det allerede er fremgået i ovenstående, men hvad vakte de rejsendes begejstring?

De rejsende så ind i fremtiden og herfra beskrev de mulighedernes land. Fremtiden bød på en verden af tekniske muligheder, lige fra selvbetjeningsrestauranter og -butikker, køkkener med et væld af tekniske hjælpemidler, fjernsyn der sendtes døgnet rundt til biler med egen køleskab og fryser. Teknologien var det fænomen, der mere end noget andet blev hyllet i rejseskildringer. De tekniske muligheder syntes for de rejsende at være uden begrænsninger. Der var udbredt enighed om, at de moderne tiltag gjorde livet lettere, men der var blandt de rejsende uenighed omkring, hvad den moderne teknologi kunne have af betydning for amerikanernes mentalitet, moral og livsstil. Flertallet af de rejsende var imponeret, men kun de færreste kunne sige sig fri fra at have en grad af bekymring for amerikanernes sjæleliv, for det overfladiske, forlorte, travle og ensomme liv som også tidligere er blevet diskuteret.²¹

Et andet element, der kan synliggøre både de rejsendes danskeres kritiske bekymring over det, en moderne amerikansk livsstil bragte med sig og at deres følelser befandt sig et spændingsfelt, langt fra den totale afvisning og den totale begejstring, er de rejsendes beskrivelser af et 'andet' USA. I en stor del af rejseskildringerne berettes der om dette andet USA, som er et modstykke eller alternativ

til det udbredte moderne liv som var det fremherskende i USA. Alternativerne fandt de rejsende i særlige byer, f.eks. San Francisco, i mindre ø-samfund osv. eller i en by som den, Arne Sørensen beskrev i ovenstående citat om spildet i kaffekoppen.

I disse beskrivelser fokuserede rejseskribenterne på træk i det moderne samfund, der pegede bagud i tiden og væk fra det moderne samfund. Disse steder og deres indbyggere blev beskrevet i opposition til det typiske USA og de typiske amerikanere, f.eks. blev amerikanerne disse steder beskrevet som mere kulturelle, de passede på deres ting, var ikke overfladiske, havde ikke en livsstil præget af tempo for blot at nævne nogle elementer. Det, der af de rejsende blev fremhævet som det unikke og anderledes, var træk, der pegede i modsat retning af det moderne, amerikanske samfund med tempo og rastløshed, hvor der ikke blev værnet om de kulturelle værdier, men i stedet sås en dyrkelse af det forlorte, forkromede og overfladiske. Det var de traditionelle dyder, de rejsende fremhævede, og som de så blive trængt af en moderne livsstil. Det var med andre ord forestillingen om et Amerika, som var engang og en tid, der var engang, som de fandt var værd at fremhæve, og som matchede det, de kendte hjemmefra. Det er oplagt, at rejseskribenterne følte sig mere hjemme i dette andet USA, der mindede dem om det hjemlige. De rejsende ønskede således at fremhæve det andet USA, det USA, de godt kunne lide, det USA der mindede dem om Danmark. I samme ombæring frembragte de så til gengæld en markant kritik af det øvrige amerikanske samfund, om det så var intentionen eller ej.²² Beskrivelserne af et andet USA viser dog de rejsendes behov for at fremstille et fler-facetteret billede af rejsemålet og understreger, at rejseskildringerne fra USA, selv i en kold tid, rummede masser af ambivalenser.

Afrunding

Der var blandt de danskere, der rejste til USA i 1950'erne, en udtalt interesse for det ameri-

kanske samfund som et bud på en mulig fremtidsmodel, en model der fremkaldte følelser lige fra beundring til skepsis. Fremtiden var til forhandling, og den var både fremmedgørende og fascinerende. USA og amerikanerne blev på en lang række områder opfattet som fundamental anderledes end Danmark og danskerne. Der udtryktes i rejseskildringerne en bekymring for amerikaners psyke og deres sjæleliv, og en kritik af den uregerlige, vildfarne modernistiske kultur, som USA var et udtryk for. Men disse forbehold ændrede ikke ved, at det var den amerikanske model, der som fremtidsvision var den realistiske. For langt de fleste var dette grundlæggende valg taget, men flertallet af de rejsende ville, som det fremgår, ikke have den amerikanske pakke uden kraftige justeringer og tilpasninger. I mødet med en håndgribelig fremtid fik de rejsende muligheden for at ændre på deres egne fremtid, og derfor var fremtiden til forhandling. Valget mellem Øst og Vest var klart, men det gode liv skulle sikres med danske værdier.

Noter

1. Irma Testrup Petersen, *I pionerernes hjulspor*, Kbh. 1951, s. 13. Irma Testrup Petersen er alene angivet som forfatter til bogen, på trods af at der i bogen også findes passager, som er forfattet af hendes ægtemand Harry Petersen.
2. Artiklen baserer sig på dele af min ph.d.-afhandling *Øst, Vest – hvilken fremtid er bedst? Danskere på rejse i USA og Sovjetunionen i 1950erne*, indleveret på afdeling for Historie, Institut for Kultur og Identitet, RUC, 2007.
3. At New York bliver fremstillet som enten selve kernen i det amerikanske eller som et nøglesymbol for moderniteten, er et fænomen, der kendetegner mange af de danske rejseskildringer, og som også diskuteres af Amanda Lagerkvist i hendes analyse af svenske rejseskildringer fra USA. Se Amanda Lagerkvist, *Amerikafantasier. Kön, medier och visualitet i svenska reseskildringar från USA 1945-63*, Stockholm 2005.
4. Harald Engberg, *Scenen er U.S.A.*, Kbh. 1950, s. 15.
5. *Ibid.*, s. 10.
6. Med sine beskrivelser af newyorkerne som ydrestyrede masse mennesker, som her kun ses antydnet, indskrev Harald Engberg sig i samtidens debat om det moderne menneske som et ydrestyret masse menneske med ensrettede, uselvstændige og konforme tendenser. Centralt i debatten var bl.a. de amerikanske sociologer David Riesman (med bogen *The lonely crowd* fra 1950) og C. Wright Mills (med *White Collar* fra 1951) og blandt danske rejsende blev problemstillingen yderligere debatteret af Elsa Gress og Hans Jørgen Lembourn.
7. Se f.eks. Harald Engberg, *Scenen er U.S.A.*, Kbh. 1950, s. 7f.
8. Se f.eks. Søren Schou, *Postwar Americanisation and the revitalisation of European culture*. I Michael Skovmand og Kim Christian Schrøder, *Media Cultures. Reappraising Transnational media*, London/New York 1992 og Niels Arne Sørensen og Klaus Petersen, *Ameri-Danes and Pro-American Anti-Americans. Cultural Americanization and Anti-Americanism in Denmark After 1945*. I Alexander Stephan, *The Americanization of Europe. Culture, Diplomacy, and Anti-Americanism after 1945*, New York/Oxford 2006.
9. I Michael Skovmand og Kim Christian Schrøder, *Illustreret Familiejournal*, s. 8f. nr. 48, 1954. *Illustreret Familiejournal* var sammen med *Hjemmet* 1950-ernes største danske ugeblad med oplagstal på hhv. 307.655 og 265.329. Oplagstallene er for en gennemsnitlig uge i 1956, se Eiler Alkjær *Studier i efterspørgslen på det danske ugebladsmarked*, Kbh. 1961, tabel 1.
10. *Politiken*, 10.12.1950.
11. Karl Eskelund, *Dollargrin og alvor*, Kbh. 1950, s. 38.
12. Se f.eks. Karl Eskelund, *Dollargrin og alvor*, Kbh. 1950, s. 129.
13. Arne Sørensen fungerede som forstander for The Scandinavian traveling Seminar i årene 1949-1962, et rejsende seminar for unge amerikanere i Europa, se Henrik Lundbak, *Staten stærk og folket frit*, Kbh. 2001.
14. Arne Sørensen, *Fra Hollywood til Akropolis*, Kbh. 1952, s. 76.
15. *Ibid.*, s. 76f.
16. Som genre er rejseskildringer eller rejseberetninger en broget gruppe af tekster, hvor alt lige fra breve, erindringer, dagbøger til guidebøger og topografiske værker kan medtages. Som afgrænsning har jeg valgt kun at beskæftige mig med den del af genren, hvori der findes et tydeligt og markeret 'jeg', der rejser. Desuden har jeg yderligere valgt at begrænse mig til de rejseskildringer, der blev udgivet som bøger, de rejseskildringer, der blev trykt i 6 store landsdækkende aviser med forskellige politisk observans – *Politiken*, *Berlingske Tidende*, *Social-Demokraten*, *Land og*

Folk, Jyllandsposten og *Information* – og rejseskildringer i ugebladene *Illustreret Familiejournal*, *Hjemmet* og *Billedbladet*.

17. I forbindelse med min afhandling har jeg gennem læst ca. 1500 rejseskildringer skrevet af ialt ca. 100 forskellige danske rejsende.

18. Se Ole Bech-Petersen, *Encounters*, upubliceret ph.d.-afhandling fra Syddansk Universitet 2000, s. 244ff.

19. Også Hans Hertel har haft blik for at kritiske synspunkter overfor amerikansk kultur kunne vinde bred tilslutning i avispressen i perioden, i et avislandskab der favner aviser som *Jyllandsposten*, *Kristlig Dagblad* og *Information*. Hertel beskæftiger sig dog primært med de litterære miljøer, film og kulturliv og dissers angst for massekulturen. Se Hans Hertel, *Kulturens kolde krig*, *Kritik* 158/2002 og Hans Hertel, *Armstrong, Bogart, Churchill...Penguin*. I Jørgen Sevaldsen, *Britain and Denmark: political, economic and cultural relations in the 19th and 20th centuries*, København 2003.

20. Se f.eks. Håkan Arvidsson, *När krigets mål var freden*. I Kim Salomon, *Hotad idyll*, Lund 2004, s. 188 og Martin Wiklund, *I det modernas landskap*, Stockholm 2006, s. 89ff.

21. I disse bekymringer for amerikanerne fremstår de arketyperiske forestillinger eller stereotype metaforer om amerikanerne tydeligt, som ofte findes blandt europæere generelt, og som beskriver amerikanerne som værende overfladiske, kulturløse, uden historisk bevidsthed, besatte af penge osv. Europæernes opfattelse af USA og amerikanerne er i høj grad bygget op omkring stereotyper, der er en kontrast til de nationale europæiske selvbilleder, opfattelser der har eksisteret i århundreder, og som er en konsekvens af, at USA har haft en funktion som et konstituerede element i europæisk idehistorie. Se f.eks. Rob Kroes, *If You've Seen One, You've Seen the Mall*, Urbana 1996, Richard Pells, *Not Like Us*, New York 1997 og Stian Bromark og Dag Herbjørnsrud, *Frykten for Amerika*, Oslo 2005.

22. For beskrivelser af 'det andet USA' se f.eks. Karl Eskelund, *Dollargrin og alvor*, Kbh. 1950, s. 134ff., Harald Holder-Erichsen i *Berlingske Tidende*, 18.8.1954 og Aage Toft i *Berlingske Tidende*, 15.1.1954.

Abstract

Iben Vyff: Everyday life and people's lives in the West, far from Denmark but where it is best?, *Arbejderhistorie* 1/2009, pp. 33-47.

Danes, who journeyed in the 1950s to the USA and wrote down their experiences in travel accounts, exhibited a strong interest in the American lifestyle and everyday life. In a decade that was marked by the Cold War and the conflict between East and West, it was most of all the social system that interested the travellers. American society was seen as a possible future societal model, a model which was open to 'negotiation', and which was seen as both simultaneously alienating and fascinating. This ambivalence is conveyed in the travel accounts, as is really apparent in descriptions where for instance concern is expressed over the mental life or soul of the Americans in a busy working day together with an enthusiasm for the new technological methods and conditions encountered. On the basis of examples of travel accounts taken from both the narrow elitist cultural publications, represented by travel books, to the broader more popular cultural publications with large circulations, such as national newspapers and weekly magazines, and with writers as various as for instance Arne Sørensen, Karl Eskelund and Hakon Mielche, it is discussed how this ambivalence is to be understood not only in relation to the Cold War conflict but also in connection to the question of the field of tension between Americanisation and anti-Americanism. Moreover, the article discusses why it is necessary to re-evaluate the understanding of the critique of the USA, which until now has been explained as a cultural phenomenon, found amongst a very limited group of intellectuals and communists.

Iben Vyff, ph.d.
post.doc, SAXO-Instituttet
Københavns Universitet
vyff@hum.ku.dk